

DALIA SVIDERSKIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptis: onomastika (tikrinių žodžių darybos, kilmės, motyvacijos tyrimai).

SUDĖTINIŲ MARIJAMPOLĖS APSKRITIES HELONIMŲ MOTYVACIJA

Motivation of Composite Helonyms
of Marijampolė County

ANOTACIJA

Straipsnis yra anksčiau vykdytų arealinės lietuvių toponimijos tyrimų tęsą. Jame analizuojama vieno administracinio vieneto – tarpukario Marijampolės apskrities – sudėtinių helonimų, užrašytų *Žemės vardų* anketose, motyvacija. Tyrimas atspindi pastangas fiksuoti nykstančius (jau išnykusius) smulkiųjų hidroobjektų vardus ir atskleisti jų gnoseologinį potencialą, remiantis ne mažiau vertais išsaugoti kitais tarpukario anketų duomenimis. Siekiant kuo patikimesnio vandenvardžių motyvacijos interpretavimo, remtasi tarpukario anketų medžiaga, fiksuojančia nominacijos veiksnius, kalbinės bendruomenės atstovų komunikacinės veiklos rezultatus, padėjusius išaiškinti realiai reprezentuojamą vandenvardžių turinį, pseudomotyvaciją.

Analizės rezultatai parodė, kad motyvacija per vardų „kūrėją“ fiksuoja ir konservuoja gamtinę, socialinę ir kultūrinę aplinką, jos detales. Informatyvūs etnokultūrinio požiūriu įvardijimų struktūroje aksiologinio kodavimo, stereotipinio vertinimo funkciją atliekantys paukščio, mitinės būtybės pavadinimai, asociatyvius kalbos vienetų ryšius fiksuojantys pseudomotyvatoriai. Vertingu laikytinas ir tirtų vandenvardžių metaforinės raiškos motyvacijos požymių interpretavimas.

ESMINIAI ŽODŽIAI: tarpukario laikotarpis, vietovardžiai, vandenvardžiai, helonimai, sudėtiniai helonimai, nominacija, motyvacija, pseudomotyvacija.

ANNOTATION

The article is a continuity of the previous research of Lithuanian areal toponymy. It investigates the motivation of composite helonyms from a single administrative unit – interwar Marijampolė County – recorded in the “Land Names” questionnaires. The research

reflects the efforts to record the names of the small hydroobjects which are about to get extinct (or which have already fallen into oblivion) and to reveal their gnoseological potential based on other data from the interwar questionnaires which are also worthy of preservation. To achieve as reliable interpretation of the motivation of hydronyms as possible, the article refers to the data of the interwar questionnaires recording the factors of nomination and the outcomes of the communicative activity of linguistic community members which were useful in clarifying the actually represented content of hydronyms and pseudomotivation.

The findings revealed that through the name-giver the motivation records and conserves the surrounding natural, social and cultural environment, its details. The names of a bird or a mythical creature used in the naming structure as the pseudomotivators recording the associative links of linguistic units, which play the function of axiological coding and stereotypical evaluation, are informative in ethnic-cultural terms. The interpretation of the features of motivation of the metaphorical expression of the hydronyms in question is considered valuable as well.

KEYWORDS: interwar period, place names, hydronyms, helonyms, composite helonyms, nomination, motivation, pseudomotivation.

0. ĮVADAS

Šiuolaikinių lingvistinių tyrimų, besiorientuojančių į tautos, mąstymo, kultūros ir kalbos ryšį (Gritėnienė 2006, Gudavičius 2009, Lubienė 2015, Березович 1997; 2010; Кубрякова 2004; 2012 ir kt.), kontekste, **teštinis lietuvių lokalinės toponimijos, fiksuojančios erdvėlaikio turinį, grįstą tautine pasaulėžiūra ir pasaulėvoka, tyrimų kelias** yra reikšmingas ir perspektyvus. Kaip įrodymas, liudijantis pasirinktos tyrimų krypties naudai, yra sandūros būdu padarytų helonimų motyvacijos analizė (Sviderskienė 2016). Ji paremta onomastinės situacijos¹ analizės rezultatais, liudijančiais empirinį tam tikros etninės srities kalbinės bendruomenės atstovo patyrimą, jo santykį su aplinkiniu mikropasaulyu (tarpukario kaimu), pastarojo suvokimą ir kategorizaciją. Taigi toponominacijos tyrimų krypties plėtotė naujos paradigmos rėmuose kiek papildė ir lietuvių toponimiką. Be to, tarpukario onimų analizė – vienas iš

¹ Dėl termino *onomastinė situacija* žr. TMOI: 19, 71.

būdų, padedančių išsaugoti kultūrinį palikimą ir prisidedančių prie bene prieš pusę amžiaus Aleksandro Vanago duoto įpareigojimo² įgyvendinimo.

Iki šiol darybos požiūriu analizavusių sudėjimo būdu padarytą savą toponimiją kalbininkų nuomonės skiriasi. A. Vanago pramintu šių darinių analizės keliu ėjo visi lietuvių vietų vardų tyrėjai ir, atsižvelgdami į sintaksinių ryšių tarp dvinario įvardijimo pagrindinio ir šalutinio dėmens nevienodumą, sudėtinius vietovardžius skyrė į kilmininkinius ir kvalifikacinius³. Šiuo formatu, be hidronimų, detaliausiai išanalizuoti Lietuvos oikonimai (Razmukaitė 2003b: 63–80). Bronys Savukynas atskira ir svarbia lietuvių toponimijos tyrimams A. Vanago hidronimų darybinės analizės recenzija⁴ atkreipė dėmesį į vandenvardžių klasifikacijos netobulumus ir argumentuotai pasiūlė sudėjimo būdu padarytus vandenų vardus skirti į sudėtinius derinamuosius ir sudėtinius nederinamuosius⁵. Į šį pamatuotą siūlymą teigiamai reagavo lietuvių mikonimų nominaciją ir motyvaciją tyrusi Jūratė Lubienė ir pagrįstai nurodė analogiškus lietuvių kalbotyroje esamus skyrimo pavyzdžius, jau tapusius tradiciniais⁶. Tai gi manytina, kad ateityje sudėtinė lietuvių toponimija taip pat turėtų įsilieti į bendrą junginių grupių kvalifikaciją ir klasifikaciją.

Siekiant paaiškinti sudėjimo būdu padarytų helonimų motyvaciją, atkreiptinas dėmesys į tai, kad sudėtiniai derinamieji helonimai – tai junginiai, kurių

² „Spartos ūkio kitimas, žemės pertvarkymo darbai, melioracija, kelių tiesimas, greitai keičia žemės veidą. Daugelis vietų vardų daros nebesvarbūs, užmirštami. Tuo būdu negražinamai prarandamas didelis turtas“ (Vanagas 1973: 6). „Rinkti reikia be išimties visus vietų vardus, ypač kreipiant dėmesį į smulkiausias objektus, kurių vardai greičiau užmirštami arba rinkėjų lieka nepastebėti“ (ten pat, 7).

³ *Kilmininkiniais* vadinami sudėtiniai vandenvardžiai, sudėti iš dviejų savarankiškų žodžių, kurių pirmasis, apibrėžiantysis, yra bendrinio ar tikrinio žodžio kilmininkas. *Kvalifikaciniais* vadinami sudėtiniai vandenų vardai, kurių abu žodžiai yra vardininko linksnio (dar žr. Vanagas 1970: 258–259, 273). Dėl lietuvių kilmininkinių vietovardžių yra rašęs ir Bronys Savukynas (plačiau žr. Savukynas 1963: 235–246).

⁴ Plačiau žr. Savukynas 1971: 166–169.

⁵ Pastarojo tyrėjo teigimu, P. Lebelio loginį terminą „les noms qualificatifs“ (kokybiniai vardai), kurį A. Vanagas išvertė „kvalifikaciniai“, reikėtų pakeisti darybiniu – *derinamieji sudėtiniai*. Tuomet jie su kilmininkiniais arba *nederinamaisiais sudėtiniais* sudarytų vieną sudėtinių poskyrį. Be kita ko, vadinamieji kilmininkiniai taip pat gali būti „kvalifikaciniai“, pvz.: *Šaltinių upelis* ir pan. (Savukynas 1971: 167).

⁶ Pagal pagrindinio ir šalutinio dėmenų sintaksinius ryšius lietuvių kalbotyroje tradiciškai skiriamos dvi junginių grupės: 1) derinamojo pažyminio, 2) valdomojo pažyminio arba nederinamojo pažyminio (dar žr. Lubienė 2015: 73).

šalutinis narys išryškina būdinguosius kito, pagrindinio nario⁷, reikšmės požymius (pavyzdžiui, *Retos balaitės* b. Brb, *Tamsioji plėnė* rst. Ss ir kt.). Pastarojo tipo dariniuose semantinio derinimo laipsnis pats didžiausias, tačiau didelės informacijos komunikacine prasme jie nesuteikia. Didesnę pažintinę vertę turi kiti dariniai – sudėtiniai nederinamieji vandenvardžiai⁸ (ypač metaforiniai), nors semantinis junglumas tarp jų pagrindinio ir šalutinio nario yra silpnas. Pavyzdžiui, asmenvardiniai sudėtiniai nederinamieji vietų vardai dažniausiai turi posesyvinę reikšmę (*Rudnicko raistas* rst. Brb), sudėtinuose apeliatyviniuose nederinamuosiuose vietovardžiuose pirmuoju dėmeniu einantis apeliatyvo kilmininkas nusako tam tikrą vietos ypatybę (*Žardākarčių plėnė* pln. Vv – vv. turi atributinę reikšmę). Kituose sudėtinuose apeliatyviniuose nederinamuosiuose vietų varduose galima įžvelgti ir lokalinę reikšmę (*Palinijos bala* b. Krsn – bala, esanti prie iškirstos miško juostos, t. y. palinijos). Į vieno ir kito tipo vandenvardinių darinių reikšmių netapatumą dėmesį yra atkreipęs ir A. Vanagas: „sudėtinių hidronimų reikšmės nėra visai tapačios“ (Vanagas 1981: 51). „Tai priklauso nuo pirmojo, determinuojančiojo, komponento reikšmės [...]“ (ten pat)⁹. Taigi aiškinant sudėjimo būdu padarytų vandenvardžių motyvaciją, privalu paisyti skirtingų sintaksinių ryšių tarp dvinario įvardijimo pagrindinio ir šalutinio dėmens, nes svarbi ne atskirų dėmenų reikšmių suma, bet jos prasminė visuma, t. y. vieninga darinio reikšmė¹⁰.

Atlikti vietovardžių motyvacijos analizę reiškia atskleisti, kaip tam tikros etninės srities atstovas santykiauja su jį supančia aplinka, kaip ją suvokia, kokius kalbinius vienetus pasirenka ir kokią vartoja jų kombinatoriką, įvardydamas vieną ar kitą topoobjektą. Anot Aloyzo Gudavičiaus, „naujas žodis, nauja reikšmė kalboje turi atramą, yra motyvuotas, o tai reiškia, kad pavadindami naują dalyką, kartu pasakome, kodėl jį taip pavadiname, pabrėždami vieną ar kitą pavadinamojo dalyko savybę ar aspektą. Žodžiu išreikštas pavadinimo pagrindas, motyvacija sudaro jo vidinę formą“ (Gudavičius 2009: 140). „Atskleidus vidinę žodžio formą išaiškėja atsakymas į klausimus, kaip objektas pagal tam tikrus požymius gauna tą ar kitą pavadinimą, kaip nominacijos procese veikia žmogaus sąmonė, apie ką ir kaip mąsto viena ar kita tauta konceptualizuodama

⁷ Pagrindiniais (baziniais) laikytini antrieji dėmenys *balà, pėlkė, plėnė, raistas* ir jų mažybinės bei daugiskaitos formos.

⁸ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad straipsnyje terminas *vandenvardis* vartojamas plačiąja reikšme. Dėl šio termino vartojimo tiek siaurąja, tiek plačiąja reikšme žr. Vanagas 1999: 239 (pirmuoju atveju terminu pavadinami upės ir ežerai, antruoju – ir kiti tikriniai vandens telkinių vardai: jūrų, vandenynų, ežerų, upių, tvenkinių, griovių, brastų, pelkių, liūnų ir kt.).

⁹ Dėl reikšmių netapatumo dar žr. Savukynas 1963.

¹⁰ Dėl tokio požiūrio dar žr. Urbutis 1978: 150.

pasaulį“ (Gritėnienė 2006: 24). Pastaroji motyvacijos samprata suponuoja mintį dėl bendruomenės gyvenimo būdo ir kalbos glaudžių ryšių, kalbos vienetuose įtvirtintos tautinės įkrovos. Ir tai tik pabrėžia smulkiųjų hidroobjektų įvardijimų analizės svarbą, nes šie funkcionavo arčiausiai įvardijančiųjų, buvo „pamatuoti“ (ne)naudingumo žmogiškosioms reikmėms matu, „sugėrė“ jų nuostatas, mikroaplinkos, tam tikro laikotarpio – tarpukario kaimo – kasdienybės patirtis.

Tęsiant smulkiųjų hidroobjektų analizę, tyrimo objektu pasirinkti kito darybos būdo – sudėtiniai – helonimai. Straipsnio **tikslas** – paaiškinti (interpretuoti) sudėjimo būdu padarytų helonimų motyvaciją, nustatyti šių vandenvardžių nominacijos polinkius tiriamame plote. Tikslui pasiekti keliama **uždaviniai**: 1) atskleisti, ką susidarymo metu reiškė iš tarpukario gyvenamųjų vietų „Žemės vardų“ ir girininkijų anketų surinkti ir lingvistiškai apdoroti¹¹ sudėtiniai vandenų vardai, 2) paaiškinti (interpretuoti), kodėl vienas ar kitas hidroobjektas buvo nominuotas būtent tokiu sudėtinio vardu, 3) išryškinti atskleistų motyvacijos požymių inventorių, jų specifika.

Analizuojant medžiagą, laikomasi tyrimo išbandymą išlaikiusios¹² savos toponomastikos dirvoje¹³ suformuotos ir apibendrinančiu *semantiniu* kriterijumi papildytos vietovardžių semantinės tipologijos schemos. Įsivestas papildomas kriterijus padėjo suskirstyti įvardijimo motyvus pagal toponominacijos principus: (1) pagal hidroobjekto ypatybes, (2) pagal hidroobjekto užimamą padėtį erdvėje ir (3) pagal hidroobjekto santykį su asmeniu. Šie principai laikytini baziniais, nulemtais pačių įvardijamųjų objektų specifikos¹⁴. Turima medžiaga skirstymą gali plėsti. Pavyzdžiui, šiame tyrime išskiriamas įvardijimas (4) pagal hidroobjekto panaudojimo / naudojimosi laiką (žr. 1.4.)).

Tiriamajai medžiagai taikomi darybinės analizės metodas, aiškinamasis (interpretacinis) metodas su lyginamojo metodo elementais, semantinės analizės ir vidinės įžvalgos metodai.

Sudėtinių helonimų motyvacijos aiškinimus rėmė *Lietuvių kalbos žodyno* (2013; toliau¹⁵ – LKŽe) medžiaga: žodyno definicijos, vartojimo pavyzdžiai (paisant lokalinio tapatumo). Asmenvardžių pagrindiniai šaltiniai – *Lietuvių pavardžių žodynas* (toliau – LPŽ), abėcėlinė istorinių asmenvardžių kartoteka

¹¹ Sunorminti, pagal galimybes sukirčiuoti.

¹² Žr. Sviderskienė 2016.

¹³ Turima galvoje A. Vanago sudaryta vietovardžių motyvacijos analizės schema (plačiau žr. Vanagas 1981: 4–153), iš kurios perimtas įvardijimo motyvų pagal tam tikrą objekto požymį išaiškinimas, pasirodė nepakankama.

¹⁴ Dar žr. Голев 1972; Березович 1998; Sviderskienė 2014; 2016.

¹⁵ Straipsnyje kai kurių šaltinių santrumpų pateikimo, dėl dažno jų pasikartojimo, atsisakyta.

(toliau – IAK¹⁶). Ieškant asmenvardžių hidroobjektų įvardijimams pagrįsti, praverė lenkų ir vokiečių kalbų žodynai, kurie išvardyti šaltinių sąrašo straipsnio gale. Vietovardinių sudėtinių darinių motyvacijos aiškinimus rėmė *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas* (1976; toliau – ATSŽ II), *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas* (toliau – LUEV), *Lietuvos vietovardžių žodynas* (2008; 2014 – toliau LVŽ I; LVŽ II).

Turint omenyje B. Savukyno keltą, onomastikoje ir šiandien aktualią, mintį paisyti onimų ryšių su viso lingvistinio arealo toponiminiu kontekstu (plačiau žr. Savukynas 1966: 172), svarbiu šaltiniu, parėmusiu sudėtinių helonimų motyvacijos tyrimą laikytina įvairiais laikotarpiais iš gyvosios kalbos užrašytų vietovardžių sanauja – *vietovardžių kartoteka* (toliau – VK¹⁷). Be to, pačių anketų, vietovardžių surašymo lapų, pavadintų *Žemės vardai*, medžiaga yra tilsas, padedantis tyrėjui įveikti atstumą tarp topoobjekto ir jo vardo¹⁸. Taigi pastarieji šaltiniai laikytini ypač vertingais aiškinant vietų vardų motyvaciją, nes atskleidžia onomastinę situaciją. **Onomastinės situacijos analizės rezultatai**, kurių kokybė, kaip bus matyti iš straipsnyje analizuojamos medžiagos, priklauso nuo turimų užfiksuotų informantų liudijimų, **geriausiai padeda spręsti toponominacijos, motyvacijos ir pseudomotyvacijos interpretavimo klausimus**.

Toliau straipsnyje laikomasi tų pačių, įprastų ir nusistovėjusių, lietuvių toponimijoje medžiagos pateikimo kriterijų. Dėl medžiagos skirstymo ir analizės tvarkos dar žr. Sviderskienė 2016: 246–247.

1. AIŠKIOS MOTYVACIJOS SUDĖTINIAI HELONIMAI

1.1. Įvardijimai pagal hidroobjektų ypatybes

1.1.1. Pagal hidroobjekto dugno paviršiaus ypatybes

¹⁶ Saugoma Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro fonduose.

¹⁷ Taip pat saugoma Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro fonduose.

¹⁸ Dėl *Žemės vardų* anketų medžiagos dar žr. Sviderskienė 2015: 170, 172–174; 2016: 244–245. Pabrėžiant vietovardžių surašymo lapuose (be kitų svarbių duomenų) išlikusių etninės srities atstovų kalbinės sąmonės duomenų vertę, reikšminga Rūtos Marcinkevičienės išsakyta mintis: „Iš tiesų ne žodis, o žmogus turi galvoje tam tikrą reikšmę – konceptą, sąvoką ar sampratą, kurią gali išreikšti vienu ar kitu žodžiu. Tik individui vartojant žodžius kyla asociacijos, atsiranda vaizdiniai. Todėl reikšmės reikia ieškoti ne žodyje ar žodyne, bet jo vartosenos kontekste, klausiant pašnekovo ir lyginant savąjį konkretaus žodžio supratimą su išgirsto ar perskaityto žodžio ypatumais“ (Marcinkevičienė 2011: 8).

(1) Dėl dugno paviršiaus kokybės nominuotas hidroobjektas **Šlėnyų balà** b. Krsn: lie. *šlėnė* ‘pilkšvai melšvas arba balkšvas glitus molis su organinių medžiagų priemaišomis’¹⁹.

(2) Hidroobjekto dugno paviršiaus fizinės ypatybės inspiravo balos vardo **Klampioji balaitė** b. Krsn²⁰: lie. *klampióji*, plg. *klampùs*, -ì ‘į kurį įklimps-tama’ atsiradimą (plg. Viksva stačioji auga dideliais krūmais, ypač klampiose balose (rš.)). Dėl semantikos plg. sandūros būdu padarytą vandenvardį *Klampā-balis* b. KzR²¹, užfiksuotą tiriamame plote.

(3) Dėl dugno paviršiaus, kaip sluoksnio, dubumo, gilumo buvo nominuotas hidroobjektas **Gilūsis raīstas** b. Krsn: lie. *gilūsis*, plg. *gilūs*, -ì ‘toli einantis nuo paviršiaus į dugną, dubus’. Tai, kad toponominacijos proceso metu buvo aktualizuota sudėtinio vandenvardžio pirmojo dėmens erdvės sema, patvirtina ir antrasis dėmuo *raīstas*. Įvardžiuotinė pirmojo dėmens forma liudija konkretizaciją hidroobjekto nominacijos procese (plg. *Gilì balà*, *Gilì baláitė* – hidroobjektas apibūdinamas)²².

1.1.2. Būdvardis *gilūs*, be erdvės semos, turi ir kiekio semą. Šiais hidroobjektų nominacijos atvejais pastaroji ir buvo aktualizuota: **Gilì balà** b. Lbv; **Gilì baláitė** b. Lbv: lie. *gilūs*, -ì, tai patvirtina ir antrieji dėmenys *balà*, *baláitė*.

Dėl vandens gausumo metaforiškai nominuotas kitas hidroobjektas: **Patapų balaitė** b. Krsn: lie. *pātapas*, *patāpas* ‘potvynis’ (lie. *pótovynis* ‘vandens pavtinimas, užplūdimas’). Šiuo vandenvardžiu ne tik sąvokiniu būdu, bet ir emociškai perteikiamas reikšmės turinys, o sudėjimo būdu padaryto vietos vardo pirmasis dėmuo padaro jį gyvesnį, nes turi šnekamosios kalbos atspalvį.

Priešingai, dėl vandens nebuvimo, nominuotos šlapios vietos **Sausasis raīstas** b. Krsn: lie. *saūsas*, -à ‘be drėgmės, be vandens, nesušlapęs, išdžiūvęs’; **Sausėji raistėliai** b. Krsn: lie. *sausėji*, plg. *saūsas*, -à.

1.1.3. Dėl paukščių²³ susitelkimo, perėjimo ar pan. tam tikrose šlapiose vietose vardus gavo šie topoobjektai: **Antūky balà** b. Ss: lie. *antūkas* ‘ančių

¹⁹ Plg. *šlėnė* ‘tokio molio dirva’.

²⁰ Vv. užrašytas Kalniškės girininkijos Znicos k. anketoje.

²¹ Dėl jo žr. Sviderskienė 2016: 253. Pastarasis hidroobjektas greičiausiai buvo nominuotas dėl dugno paviršiaus fizinių ypatybių.

²² Dėl sudėtinųjų hidronimų, kurių pirmasis (determinuojantis) dėmuo išreikštas paprastuoju ir įvardžiuotiniu būdvardžiu, reikšmių netapatumo dėmesį yra atkreipęs ir A. Vanagas (plačiau žr. Vanagas 1981: 51).

²³ Tokį pasirinkimą šiame straipsnyje lėmė tiriamos medžiagos specifika – iš kitų gyvūnų pavadinimų padarytų vandenvardžių nepasitaikė. Įprastai skiriamas dėl gyvūnų susitelkimo (buvimo, gyvenimo ar pan.) vietų motyvacijos aiškinimo skyrius, kuriame, iš kokių (paukščių, roplių ar pan.), toliau nebedetalizuojama (žr. Vanagas 1981; Sviderskienė 2016).

jauniklis²⁴; **Pėmpijų raistas** (|| *Pempỹnė*) rst. Vv: lie. *pėmpė* ‘nedidelis sėjikų šeimos pelkių paukštis (*Vanellus vanellus*)’. Gyvojoje kalboje vartotos gretybės, t. y. darybinio sinonimo, *Pempỹnė* motyvacija – vieta, kur pėmpės peri – patikslina ir patvirtina sudėtinio vandenvardžio motyvacijos aiškinimą; **Vanagų raistas** 2 rst. Brb²⁵: lie. *vanagai* ‘plėšriųjų būrio paukščių pošeimis (*Accipitridae*)’, *vānagas* ‘vanagų pošeimio rūšis, plėšrus paukštis trumpu lenktu snapu ir aštriais nagais’. Nors helonimai, kaip ir kiti tikriniai vardai, visada yra mono-referentiški, šiuo atveju dvi pirmojo, determinuojančiojo, dėmens reikšmės pateikiamos tiek dėl vienos, tiek dėl kitos realaus galėjimo būti aktualizuotomis nominacijos proceso metu.

1.1.4. Įvairios šlapios vietos buvo nominuotos dėl jose augusių augalų: **Beržų plynė** pln. Igl: lie. *bėržas* ‘lapuotas medis balta tošimi (*Betula*)’; **Berželių balaitė** b. Krsn: lie. *beržėlis*, plg. *bėržas*²⁶; **Kanapių plynėlė** b. KzR: lie. *kanāpė* ‘kultūrinis augalas, iš jo stiebo gaunamas pluoštas, o iš sėklų spaudžiamas aliejus (*Cannabis sativa*)’; **Samanų raistelis** rst. Gdl: lie. *sāmana*, *samanà*, *sāmanos* ‘drėgnų vietų sporinis augalas su šakniniais plaukeliais vietoj šaknų (*Bryophyta*)’.

1.1.5. Tai, ko randama / ko yra plynėje, rodo atributinės reikšmės helonimai: **Žardākarčių plynė** pln. Vv: lie. *žardākartė* ‘ilga, lyg žardui kartis’. Šališkių girininkijos anketoje užfiksuotas plynės vardas **Barčių plynaitė** pln. Vv: lie. *barčią* ‘tam tikras pakabinamas avilys bitėms, inkilas’ (plg. *Seniau miške daug būdavo barčių* (Al)), lie. *bartis* ‘senas išpuvęs, kiauras medis (pušis, eglė), drevė’ (plg. *Bartysė seniau laikydavo bites, ar jos pačios ten susimesdavo* (KzR))²⁷.

1.1.6. Būdingą vietos ypatybę žymi šie helonimai: **Duobių raistas** rst. Ss²⁸: lie. *duobė* ‘iškasta ar šiaip įdubusi vieta žemėje’; **Kalnų plýnia** b. KzR: lie. *kálnas* ‘aukštas žemės pakilimas’; **Kalvų raistas** rst. Gdl: lie. *kalvā* ‘pakili vieta, nedidelis kalnelis’; **Kamšų raistas** b. KzR: lie. *kamšā* ‘žabais, virbais iškimštas kelias’.

²⁴ Plg. sakinį, užrašytą iš gyvosios kalbos: Antys čia, o antūkai sau po balą turški Gs (santrumpos kaip LKŽe, jos atskirai neaiškinamos).

²⁵ Ivoniškio girininkijos anketoje užrašyti du raistavardžiai *Vanagų raistas*. Anketos duomenimis, jie užfiksuoti skirtinguose miško kvartaluose; ar šie nesiriboja, nustatyti kebliau.

²⁶ Vv. užrašytas Kalniškės girininkijos Znicos k. anketoje. Dėl jo darybos ir kilmės aiškinimo dar žr. LVŽ I 447–455.

²⁷ Dar žr. LVŽ I 269–270, kur neatmetama ir asmenvardinė vv. susidarymo galimybė (plg. avd. *Barčys, Bartys*).

²⁸ Sasnavos girininkijos anketoje rašoma: *vidury raisto yra kalnelis. Seniau jame žmonės išsikasę duobes linus mindavo.*

1.1.7. Dėl hidroobjekto gabaritiškumo, t. y. išskirtinio didumo, šis buvo nominuotas **Didysis raistas** rst. Igl: lie. *didysis*, plg. *didis*, *-ė* (*-ė̃*, *-ì*, *didžià*) ‘žymus savo apimtimi, stambus’.

1.1.8. Demonologinės motyvacijos balovardis, užfiksuotas tik vienas – **Velnių balaitė** b. Brb: lie. *vėlnias* ‘žemės ir požemio dievaitis, kipšas, pinčiukas; religijose – piktoji dvasia, nelabasis’. Neišleistina iš akių tai, kad vv. užrašytas Balbieriškio *girininkijos* anketoje, taigi galima manyti, kad bala nepritaikyta (nepritaikoma) žmogaus reikmėms. Šis žinojimas (spėjimas) syja su kalbinės bendruomenės stereotipais, kurių poveikis nominacijos porocese yra akivaizdus – mažai pažįstama šlapia vieta miško teritorijoje (ne gyvenamojoje), bala, kuria nesinaudoja žmonės, etninės srities atstovų yra traktuojama kaip tam tikra velnių „buvimo“ („gyvenamoji“) vieta²⁹.

Ne visai aišku, dėl kurio hidroobjekto požymio šis buvo nominuotas **Tamsioji plėnė** rst. Ss: ar dėl neskaidraus vandens (plg. lie. *tamsioji*, plg. *tamsūs*, *-ì* ‘kuris ne šviesios spalvos, juosvas’), ar dėl hidroobjekto apšviestumo / neapšviestumo (plg. lie. *tamsūs*, *-ì* ‘menkai apšviestas ar neapšviestas; į kurį mažai patenka arba nepatenka šviesos’). Pastarąją motyvacijos interpretaciją galėtų paremti ši informacija – helonimas užfiksuotas Varnabūdės girininkijos anketoje. Nors ir neaišku, kuri pirmojo dėmens sema buvo aktualizuota nominacijos procese, tai netrukdo šio vandenvardžio kvalifikuoti kaip įvardijimo pagal hidroobjekto ypatybę.

1.2. Įvardijimai pagal hidroobjektų užimamą padėtį erdvėje

Šio skyriaus reprezentantų motyvacijos interpretacija kiek skiriasi: vieni helonimai turi posesyvinę reikšmę, kituose – galima įžiūrėti lokalinę reikšmę. Tai nustatyti įmanoma tik išsiaiškinus jų genezę³⁰. Dėl šios priežasties sudurtiniai Marijampolės apskrities helonimai buvo analizuojami „Posesyvumo ir vietos motyvacijos“ skyriuje³¹. Analizuojant sudėtinius smulkiųjų hidroobjektų vardus, nurodytus reikšmės niuansus bandoma išryškinti helonimus skiriant į atskiras mikrogrupes, kurios matyti straipsnio poskyriuose, tačiau, dėl nurodytos priežasties (turimų duomenų genezei išaiškinti nepakankamumo), jų visuma pateikiama viename skyriuje.

²⁹ Dėl demonologinės motyvacijos sudurtinių helonimų dar žr. Sviderskienė 2016: 252–253. Dėl skirtingų mitinio vandens įprasminimo aspektų atskleidimo tradicinėje lietuvių pasaulėžiūroje, vandenį siejant su požemiu, žeme ir dangumi, dar žr. Būgienė 1999: 13–85. Dėl demonologinių vv. rusų toponimijoje žr. Березович, Макарова, Муллонен 2015.

³⁰ Dėl šio teiginio žr. Savukynas 1963: 238.

³¹ Dar žr. Sviderskienė 2016: 254.

1.2.1. Tam tikrą hidroobjekto užimamą vietą erdvėje (1) ar erdvės dalį (2) žymintys helonimai:

(1) **Palaukìnis raĩstas** b. KzR: lie. *palaukìnis*, plg. *palaukẽ*, *palaũkẽ* ‘miško, girios pakraštys, susisiekiantis su lauku’, taigi Papilvio girininkijos anketoje užrašytas balovardis reiškia hidroobjekto buvimo vietą.

(2) **Galũ balà** b. Ldvn: lie. *gãlas* ‘vieta, kur baigiasi koks ilgesnis daiktas; daikto kraštinė dalis (pradžia, pabaiga)’, t. y. bala, *esanti kaimo galuose* (balovardis užfiksuotas Armoniškų k. anketoje). Kita vertus, vv. gali būti suprantamas kaip *galulaukėje esanti bala*, plg. lie. *galai* ‘galulaukė’ (*Nuėjo į galius arklių perkelti* (Mrj)). Ir vieno, ir kito motyvacijos aiškinimo atveju, balovardis reiškia hidroobjekto buvimo vietą. **Kampũ balà** b. Lbv: lie. *kaĩpas* ‘vieta, kur susikerta dvi linijos, plokštumos, sienos ar daiktai, kertė’ – bala, *esanti kaimo kampuose*. Kita vertus, nominacijos metu galėjo būti aktualizuota ir kita pirmojo dėmens *kaĩpas* sema ‘kraštas, šalis; pusė’. Turimais Salaperaugio k. anketos duomenimis, to išsiaiškinti neįmanoma.

1.2.2. Įvardijimai dėl lokaliai padėties (a) kitų žemės paviršiaus vietų atžvilgiu: **Kamšõs raĩstas** rst. Gdl: lie. *kamšà* ‘žabais, virbais iškimštas kelias’; **Kupstỹnės raĩstas** b. Krsn: lie. *kupstỹnė* ‘kupstuota vieta, pieva’; **Lũgo bala** b. KzR: lie. *lũgas*, *lũgas* ‘upės užliejama dubi vieta; klampi upės atšaka’. Pastarąjį motyvacijos aiškinimą paremia turimi duomenys: balos vardas užrašytas Agurkiškės girininkijos anketoje, per šio kaimo teritoriją teka upė *Svirnupelis*. Upėvardis užfiksuotas ir oficialiame spausdintame vandenvardžių šaltinyje *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas: Svirnupelis* Kazlų Rūda, Agurkiškės k., Judrės 1 int. (LUEV 158). Pastaruosius upėvardžio lokalizacijos duomenis susiejus su turimais anketos duomenimis, patvirtinamas ir balovardžio motyvacijos aiškinimas. Tam tikrų žemės paviršiaus vietų atžvilgiu nominuoti hidroobjektai **Murgėlių balà** b. Prn: lie. *murgėlis*, plg. *murgas* ‘žemės matas’³² (daiktavardis žymi apibrėžto, pastovaus dydžio dalyką); **Palinijos bala** b. Krsn: lie. *palinija* ‘iškirta miško juosta, spindis’ (balos vardas užrašytas Kalniškės girininkijos Znicos k. anketoje); **Pãlių balà** b. Ldvn: lie. *pãlios* ‘užakusių ežerų vietoje didelės pelkės, tyruliai’ (Buktos girininkijos anketos duomenimis, *bala miške, ji apaugusi alksniais*);

(b) vietos, kurioje gausu tam tikros rūšies augalų, atžvilgiu: **Pušyno balà** b. Prn: lie. *pušynas* ‘pušų miškas’;

(c) medžio, statinių atžvilgiu, t. y. aplinką apibūdinančios motyvacijos helonimai: **Ąžuolo balaĩtė** b. Krsn: lie. *ąžuolas* ‘labai kietos medienos lapuotas medis (Quercus)’. Medžio pavadinimas šiame įvardijime, išreikštas vienaskaitos vardininku, parodo, kad netolimoje aplinkoje augęs ąžuolas

³² Daiktavardis žymi apibrėžto, pastovaus dydžio dalyką.

nominacijos proceso metu atliko tam tikro orientyro funkciją balos vietai žymėti. Palyginus šį įvardijimą su „augalinės“ motyvacijos skyriaus (žr. 1.1.4.) reprezentantais, akivaizdu, kad šie skiriasi – pastarųjų pirmasis daugiskaitos kilmininku išreikštas dėmuo parodo, kokie augalai įvardijamose šlapiose vietose augo ar tebeauga.

Tam tikrų orientyrų funkciją atlieka pirmaisiais dėmenimis einantys pastatų pavadinimai, išreikšti daugiskaitos kilmininku: **Daržinių balà** b. Krsn: lie. *daržinė* ‘trobesys šienui (pašarui, javams) laikyti’; **Gonkų balaitė** b. Krsn: lie. *gõnkas* ‘priebutis, prienamis, veranda’; **Kuknėlių raistas** b. Krsn: lie. *kuknėlė* ‘rūkykla’; **Liėptų raistas** b. KzR: lie. *liėptas* ‘lenta ar rąstas, perdėtas skersai griovį ar upelį pereiti’. Daugiskaitos formą pastarųjų vandenvardžių struktūroje galėjo nulemti ne tik įvardytojo aplinkoje iš tikrųjų buvę keli pastatai (pavyzdžiui, daržinės ar kt.), bet ir hidroobjektų padėties erdvėje, t. y. nuotolio, sampratos aplinkybė (už gyvenamosios vietos ribų)³³. Tokią prielaidą leidžia daryti pastebėjimas – šie helonimai užrašyti girininkijų anketose. Taigi nurodyta priežastis taip pat galėjo lemti tam tikrų objektų-orientyrų (pastatų, tilto (tiltų)), kaip visumos, raišką daugiskaitos forma vietoje vienaskaitos³⁴.

1.2.3. Įvardijimai pagal santykį su kitais netolimoje aplinkoje buvusiais topoobjektais.

(1) Nominuoti dėl lokaliai artimų vandens objektų; upės ir balos vardai pasirenkami raistavardžių nominacijos atrama: **Rūdės raistas** rst. Brb: *Rūdė* up. Brb³⁵; **Lančkovės Kója** pln. KzR: *Lančková* b. KzR. Pastarieji abu vv. užrašyti Papilvio girininkijos anketoje³⁶. Šiame tarpukario palikimo dokumente užfiksuota ir kita, nominacijos ir motyvacijos procesus padedanti supaprasti ir interpretuoti, informacija. Prie vv. *Lančkovės Kója* įrašo anketoje pateikiama papildomų duomenų: *plynė slėnyje, Lančkovos raisto iškišulys-brasta*. Prie balovardžio *Lančková* KzR rašoma: *apvalios formos gilus raistas, apaugęs juodalksynu*. Taigi dėl tam tikro dviejų objektų išsidėstymo (konfigūracijos) erdvėje, plynės įvardijimo procese antrasis sudėtinio vietos vardo *Lančkovės*

³³ Į šį veiksnį atkreiptas dėmesys ir slavų toponimijos tyrimuose. Dėl patogaus aplinkos išsidėstymo su „tobulais“ atstumais, nominatorių „matuojamais“ nuo gyvenamosios patalpos iki daržo ir pan., t. y. gyvenamosios vietos (kaimo) ribose, plačiau žr. Березович 1997: 103.

³⁴ Orientyrų raiška pirmojo dėmens daugiskaitos forma sudėtinį vardų struktūroje, atsiradusi dėl *geografinio atstumo*, galimai signalizuoja apie *deonimizaciją*. Plačiau dėl pastarojo reiškinių toponimijoje dar žr. TMOI: 42–44; Суперанская 2009: 42, 50.

³⁵ Dėl vv. žr. LHEŽ 137; LUEV 137.

³⁶ Ankstesniuose Marijampolės apskrities vietovardžių nominacijos ir motyvacijos tyrimuose užfiksuota ir kita vandenų vardų mikrosistema *Šiknabalė – Uodegėlė* (plačiau žr. Sviderskienė 2015: 92–93; 2016: 257).

Kója dėmuo³⁷ pavartotas perkeltine reikšme³⁸. Šiuos vietos vardus sieja *dalies* ir *visumos* – partoniminiai – santykiai³⁹.

(2) Nominuoti dėl lokaliai artimų gyvenamųjų vietų; pastarųjų vardai pasirenkami šlapių vietų nominacijos ātrama: **Važātkiemio balà** b. Brb: *Važātkiemis* k. Ašmn (ATSŽ II 338); **Žūklių raistas** b. Vv: *Žūkliai* (|| *Pagramdinės of.*)⁴⁰ k. Vv (VK).

(3) Nominuoti dėl lokaliai artimų žemėvardžių; žemės paviršiaus objektų vardai pasirenkami helonimų nominacijos ātrama. Po motyvacijos paaiškinimų skliaustuose nurodoma abiejų vardų inventorizacijos duomenys, šios informacijos nelaikant pertekline. Atvirksčiai, padedančia pažvelgti įvardytojo, vietų vardų „kūrėjo“, akimis, pastebint artimiausios jį supančios gyvenamosios aplinkos orientyrus: **Barsukyno balaitė** b. Krsn: *Barsukynas* kln. Krsn (abu vv. užrašyti Kalniškės girininkijos Znicos k. anketoje⁴¹); **Biėlskapievės raistas** rst. Igl: *Biėlskapievė* pv. Igl (Varnabūdės gir. ank.); **Dvarākelio bālos** b. Krsn: *Dvarākelis* kl. Krsn (Kalniškės gir. Znicos k. ank.); **Klōninės raistas** rst. Brb: *Klōninė* pv. Brb (Ivoniškio gir. ank.); **Kumėlpievės raistas** rst. Brb: *Kumėlpievė* pv. Brb (Ivoniškio gir. ank.); **Lapiņskapievės raistas** b. Brb: *Lapiņskapievė* pv. Brb (Ivoniškio gir. ank.); **Lygumūkių balà** b. Klvr: *Lygumūkės* mš. Klvr (Sūsniškų k. ank.); **Smalīnių balà** b. Lbv: *Smalīnės* pv. Lbv (Senabūdžio k. ank.). Dar vienas balovardis **Barsukalnio balaitė** Krsn⁴², užrašytas Kalniškės girininkijos Znicos k. anketoje, nominuotas įtvirtinant gyvojoje kalboje, matyt, egzistavusio, bet anketoje neužfiksuoto kalno vardo *Barsūkų kālnas* kln. Krsn⁴³ variantą **Barsukalnis*.

1.2.4. Nominuotos dėl išsidėstymo erdvėje viena kitos atžvilgiu **Retos balaitės** b. Brb: lie. *rėtas*, –à ‘[...] išsidėstęs [...] tam tikrais, palyginti dideliais tarpais’.

1.3. Įvardijimai pagal santykį su asmeniu

1.3.1. Šių vandenvardžių pirmasis dėmuo – apeliatyvinis asmens pavadinimas (1) vardas, pavardė, pravardė (2), išreikšti vienaskaitos ar daugiskaitos kilmininko linksniu, ir yra helonimų žymimės vietos tuometinių (buvusių)

³⁷ Plg. lie. *kója* ‘viena iš porinių kūno dalių, kuriomis žmogus ar koks kitas padaras eina’.

³⁸ Metonimija, tiksliau – sinekdocha, pagal *dalies* ir *visumos* santykį.

³⁹ Toks žodžių santykių tipas vadinamas meronimija (plačiau žr. Jakaitienė 2010: 114).

⁴⁰ Dėl pastarojo vv. žr. ATSŽ II 214.

⁴¹ Toliau nurodomas kaimo, kuriame buvo užrašyti abu vv., ar girininkijos vardas.

⁴² Į LVŽ I (2008) helonimas, regis, nepateko.

⁴³ Šis vv. užrašytas toje pačioje Kalniškės girininkijos Znicos k. anketoje.

savininkų asmenvardžiai. Visi šie kilmininkiniai vietovardžiai, kaip yra žinoma, dažniausiai turi posesyvinę reikšmę, kiti – memorialinę⁴⁴.

(1) Memorialiniai įvardijimai⁴⁵: **Diedùko raĩstas** rst. Brb: lie. *diedùkas* ‘tėvo ar motinos tėvas, senelis; senas žmogus, senis’; **Puõdžiaus plýnė** b. Igl: lie. *puõdžius* ‘puodų dirbėjas’.

(2) Įvardijimai pagal nuosavybės santykius: **Botỹriaus raĩstas** rst. Brb: avd. *Botỹrius*; **Brokų bala** b. Igl: pvd. *Brõkas*; **Bũdos plynaitė** b. KzR: avd. *Bũdã*⁴⁶; **Česny balaitė** b. Brb: pvd. *Česnà, Čėsnas*; **Čĩžiko balaitė** b. Krsn: avd. *Čĩžikas, Čĩžikas*; **Dõbilo raĩstas** rst. Gdl: pvd. *Dõbilas*; **Gidžiũno balaitė** b. Krsn: avd. **Gidžiũnas*, plg. avd. *Katarzyna Gidžunas* 1873 m. Krsn (IAK – pastarojo šaltinio duomenimis, avd. užrašytas Krosnos parapijos, Krosnos bažnytinėje knygoje), avd. *Gregorius Gidzialis* 1691–1719 m. (ten pat⁴⁷); **Įrškio balũkė** b. Lbv: avd. **Įrškis* ar pan., plg. le. avd. *Hirshke* (SNP IV 121), *Irski* (ten pat, 221); **Jančoro plynia** rst. Vv – vv. motyvacijos atrama asmenvardis, dėl kurio plg. le. pvd. *Janczur* (SNP IV 276); **Kėkšės raĩstas** rst. Gdl: pvd. *Kėkšė*; **Kričenos balaitė** b. Krsn: pvd. *Kričena*; **Lenartų bala** b. Ldvn – vv. motyvacijos atrama asmenvardis, dėl kurio plg. pvd. *Lenartãvičius*, vok. avd. *Lenart* (Gottschald 1954: 403), le. pvd. *Lenart* (SNP V 558); **Rudnìcko raĩstas** rst. Brb: avd. *Rudnìckas*; **Uželio bala** b. Prn – vv. motyvacijos atrama asmenvardis, dėl kurio plg. pvd. *Užinskas, Užiũnas*, le. pvd. *Uziel* (SNP X 38).

Pirmojo dėmens darybos pamato leksinio pobūdžio galimas dvejopas interpretavimas pagal jo priklausymą apeliatyvų ar antroponimų klasei, netrukdo vv. priskirti šiai semantinei mikrogrupei: **Bartninko bala** (t. *Bartnyko bala*) b. Igl: lie. *bařtininkas, bãrtininkas* ‘drevininkas, bitininkas’ / avd. *Bařtininkas*.

1.4. Įvardijimai pagal hidroobjekto (pa)naudojimo / naudojimo(-si) laiką. Sasnavos girininkijos anketoje užrašyto balovardžio **Malkakirčių bala** b. Ss motyvacija sietina su topoobjekto eksploatacijos laiku – lie. *mãlkakirtis* ‘malkų kirtimo laikas’. Pastarąją motyvacijos interpretaciją paremia foninės

⁴⁴ Dėl termino žr. Savukynas 1963: 238.

⁴⁵ „Posesyvinius apeliatyvo kilmininko vietovardžius taip pat sunku atskirti nuo memorialinių, nes, sakysime, *Kunigo upėlis* gali būti taip pavadintas ne todėl, jog jis tekėjo per kunigo lauką, bet ir todėl, kad kunigas kaip nors kitaip su juo susijęs“ (Savukynas 1963: 239). Remiantis šiuo teiginiu, helonimas *Diedùko raĩstas* rst. Brb, gali būti kvalifikuotinas ir kaip memorialinis, ir kaip posesyvinis – vietovardžių surašymo lapų duomenys to neatskleidžia. Kitas vv. galėtų būti kvalifikuotinas kaip memorialinis, nes Gudinės k. anketos duomenimis, *seniau imdavo iš čia molį puodams dirbti*, taigi galima manyti, kad toje vietoje greičiausiai puodžiaus gyventa.

⁴⁶ LVŽ autorių nuomone, galimas ir kitas vv. susidarymo pamatas – pastato pavadinimas lie. *bũdã* (dar žr. LVŽ I 588–590), einantis pirmuoju apibrėžiančiuoju sudėtinio vandenvardžio dėmeniu.

⁴⁷ Avd. užfiksuotas kitame areale, įvardijimą paliudijo Kriaunų krikšto registracijos knyga.

žinios⁴⁸: „Malkiniai medžiai paprastai kertami žiemą, kai mediena sausesnė (be to, lengviau įeiti į klampaus grunto mišką, lengviau išgabenti medieną, kai gruntas išalęs)“⁴⁹. Dėl semantikos dar plg. Jūrės girininkijos anketoje⁵⁰ užfiksuotą raistavardį *Malkākirtis* rst. KzR.

2. DABAR NE VISAI AIŠKIOS MOTYVACIJOS SUDĖTINIAI HELONIMAI.

2.1. Greičiausiai menami ar realūs tam tikrų etninių grupių atmintyje išlikę istoriniai įvykiai fiksuojami įvardijime ***Liogerio balos*** b. Ss⁵¹, plg. lie. *liogeries* ‘laikina stovėjimo, buvimo vieta, paprastai palapinėse ar laikinuose pastatuose, stovykla’⁵². Tokia įvardijimo interpretacija, regis, turi ir tam tikrą siužetiškumo atspalvį, tačiau dėl jo plg. lie. *legerē* (vo. *Lägel*), *lēgerē* ‘maža statinaitė’ (LKŽe), *lēgerē* (*legerē*) ‘t. p.’ (Čepienė 2006: 74). Galbūt šis apeliatyvas yra tikroji balovardžio motyvacijos atrama kalboje. Dėl semantikos dar plg. tame pačiame plote užfiksuotą sudurtinį vandenvardį *Bōsiraistis* rst. Šil: lie. *bōsas* ‘statinė, bačka’. Pastaruoju atveju hidroobjektas buvo nominuotas dėl „išsipūtusio“ paviršiaus, o paviršiaus „pasipūtimas“ galėjęs atsirasti dėl augalų dangos ar durpių sluoksnio (dar žr. Sviderskienė 2016: 250). Taigi Lasiškių k. anketos duomenys *vidury balos kalnelis*, lyg koks pasipūtimas, išgauba, spėjama motyvacijos paaiškinimą paremia.

Istorinių įvykių semantikai artimas atrodytų ir balovardis ***Razbaininkų plynaitė*** b. KzR, užfiksuotas Papilvio girininkijos anketoje. Rusų toponimijos tyrėja Jelena L. Berezovič pateikia dvi vietų vardų, sietinų su šiuo apeliatyviniu asmens pavadinimu (plg. ru. *разбойник* ‘prk. šnek. engėjas; šnek. nevidonas, nenaudėlis, banditas; šnek. juok. nutrūktgalvis, pramuštgalvis, padauža’ (RLKŽ III 543)), motyvacijos interpretacijas. Vienoje iš jų (naujausioje)

⁴⁸ Dėl termino žr. Gudavičius 2007: 153–154, Гулиева 2009: 70–73.

⁴⁹ Dėl pastarojo teiginio žr. <https://lt.wikipedia.org/wiki/Malkos> [žiūrėta 2017-04-25].

⁵⁰ Šios anketos duomenys: *pasakojama, kad čia buvo daug pridžiūvusių medžių, iš kur žmonės kiek norėdavo galėjo kirsti*.

⁵¹ Regis, tas pats vv. užfiksuotas ir Sasnavos girininkijos anketoje. Čia rašoma: *senovėje per karus žmonės, namus apleidę, gyvendavę prie tų balų*.

⁵² Matyt, 1863 m. sukilimas, tarpukariu dar vadintas buntmečiu, stimuliuo šį vietos vardo atsiradimą, plg. Mikalojaus Katkaus laiško Vaižgantui ištrauką: *Ten buvo mūsų. Tos girios eiguliai, pradendant nuo buntmečio, kiekvienas perduoda savo įpėdiniams žinių apie vietą stovyklos...* (plačiau žr. Mataitytė 2013: 4–11). Dėl buvusių, tam tikrų etninių grupių atmintyje išlikusių, nelaimių fiksavimo lietuvių frazeologijoje dar žr. Jasiūnaitė 2007: 89.

generuojamos kultūriniais-istoriniais santykiais grįžtos nominacijos ir motyvacijos sąsajos, iškeliamà erdvėlaikio įvykių, kaip nominacijos stimulo, reikšmė (plačiau žr. Березович, Кучко, Сурикова 2015: 108–133). Kitas tyrėjos motyvacijos aiškinimas, papildantis pirmąjį, paremtas žodžių formų semantinės asociacijos pamatu (dar plg. ru. apeliatyvą *разбойник* ir fiziografinį terminą ru. *разбой, разбойник*, dėl kurio žr. toliau). Kadangi rusų toponimijos reprezentantai užfiksuoti netoli tekėjusių (tebetekančių) upių, jų nominacija, kaip pastebi J. L. Berezovič, galėtų būti susijusi su vietos hidrografija, kuri išreiškiamą fiziografiniu terminu ru. *разбой, разбойник* ‘участок реки, текущий многими протоками, изобилует островами, где много отмелей, перекаатов, осередышей’⁵³, reiškiančiu tam tikras upės vagos atkarpos ypatybes (plačiau žr. Березович 2010: 200–201; 203–204).

Atliekant balovardžio *Razbaininkų plynaitė* b. KzR motyvacijos išplėstinę analizę, lietuvių toponimijos kartotekoje (VK) pastebėta ir daugiau iš gyvosios kalbos užrašytų vietų vardų su struktūriškai sutampančiu pirmuoju dėmeniu ar sandu⁵⁴. Toliau jie ir pateikiami: iš tiriamojo ploto užfiksuotas oronimas *Razbáininkų kálnas* klv. KzR (Veiverių–Kazlų vls. Papilvio girininkijos anketos duomenimis, *plėšikų, sako, anksčiau gyventa*)⁵⁵, iš kiek tolimesnių vietų – *Razbājakalnīs* kln. Pv (beje, struktūriškai labiausiai sutampantis su spėjamu leksiniu motyvatoriumi⁵⁶ ru. *разбой*), iš kitų plotų – *Razbáininkų salėlė* s. Sug, *Razbáininkų kelėlis* kl. Auk, *Razbājų daubà* db. Slnt (taip pat plg. *разбой*) ir dar keletas kitų.

Turimus kartotekos duomenis sugretinus su oficialaus spausdinto vandenvardžių šaltinio *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, Lietuvos vietovardžių žodyno* deklaruojamais hidrografiniais duomenimis bei iš gyvosios kalbos užrašytais VK liudijimais, aiškėja, kad visų minėtų toponimų aplinkoje (tame pačiame kaime) teka upės: *Razbaininkų plynaitė* ir *Razbáininkų kálnas* KzR (Papilvio girininkijos anketa) – *Pilvė* up. Plv (LUEV 125); *Razbājakalnīs* Pv (Laučionių k.) – *Didelio raisto upėlis* upl. Pv (LVŽ II 245), *Dryžėlė* || *Dryžėlės* upl. Pv (ten pat, 331) (upeliai teka Laučionių k. teritorija); *Razbáininkų salėlė* (Suginčių k.) Sug – *Daubūlis* up. Sug, *Daubulėlis* up. Sug (LUEV 27), *Kūlupis* up. Sug (ten pat, 82) (upės teka Suginčių k. teritorija); *Razbáininkų kelėlis* Auk (Šadžiūnų k.) – *Milkūnka* upl. Auk (upelis teka Šadžiūnų k. teritorija (VK)); *Razbājų daubà* Slnt

⁵³ Terminas užfiksuotas liaudies etnografinių terminų žodyne: Мурзаев Э. М. *Словарь народных географических терминов*. Москва: Мысль, 1984, 654 с. (anot Berezovič, p. 473). Žodyno recenziją yra paskelbęs A. Vanagas (plačiau žr. Vanagas 1989: 212–214).

⁵⁴ Pasitaikė ir fonetiškai varijuojančios raiškos atvejų.

⁵⁵ Šis vv. pakartotinai užfiksuotas ir 1966 m. kalbinės ekspedicijos metu (dėl jo žr. VK).

⁵⁶ Dėl termino žr. Блинова 2007.

(Skaudalių k.) – *Gedgaidū upālis* upl. Slnt (upelis teka Skaudalių k. teritorija (VK)). Kaip matyti iš surinktos ir pateiktos medžiagos, lietuvių toponimijos duomenys taip pat neprieštarauja su hidrografija sietino motyvatoriaus identifikavimui⁵⁷. Taigi manoma, kad etnokultūrinės informacijos įtvirtinimo vietų varduose pavyzdžiai greičiausiai yra pseudomotyvacijos liudininkai.

2.2. Gyvojoje kalboje užfiksuota vandenvardžio forma *Sidabrinių balà* b. Ldvn (Paželsvių k. anketa) galėjo susidaryti žodžių formų semantinės asociacijos pamatu: *sidabriniai* – sidabriniai pinigai, vertybės⁵⁸. Tačiau hidroobjektas greičiausiai nominuotas dėl tam tikrų jo dugno ir vandens ypatybių: šviesaus (smėlėto) dugno bei švaraus ir skaidraus balos vandens⁵⁹. Taigi realiai reprezentuojamą vardo turinį atitinka priesagos vedinys *Sidabriniai* b. Ldvn: lie. *sidābras* ‘brangusis, nerūdijantis baltas metalas (Ag)’. Dėl semantikos plg. tame pačiame plote užfiksuotą sandūros būdu padarytą vandenvardį *Cidabrabalė* b. Brb: lie. *cidābras* ‘sidabras’, taip pat metaforiškai nominuotą pagal hidroobjekto vandens ypatybę (dėl vandens skaidrumo)⁶⁰.

2.3. Metaforiškai dėl hidroobjekto apaugimo menkais ajerais nominuota bala *Vėversiuo balaitė* b. Lbv. Visame Lietuvos plote paplitusio paukštelio (LKŽe duomenimis, *vėversys* = *vieversys* ‘žvirblinių būrio vieversių šeimos paukštis giesmininkas’) tam tikra ypatybė – **menkumas** (plg. *Vieversys* mažukas tokis, gieda pavasarį (Dv)) – nominacijos procese perkelta šalia hidroobjekto augusių augalų – kalavijų (*kalavijas* ‘pelkių, ežerų, upių augalas panašiais į kalavijų lapais, ajeras (*Acorus calamus*)’) – požymiui (iš)reikšti. „Palyginimų žodyno“ duomenimis, *kaip (kai) vieversiai*: Rugiai esti kaip vieversiai (**smulkūs**, reti)⁶¹, dar plg. sakinį, iš gyvosios kalbos užfiksuotą tame pačiame areale: *Plaukai buvo kai vieversio (menki, ploni), kai gimė* (Vs). Šią motyvacijos interpretaciją paremia Makuškų k. anketos duomenys – [bala] *apaugus taip vadina- mais kalavijais*⁶². Taigi vietos vardo realiai reprezentuojama reikšmė – ajerais,

⁵⁷ Kadangi tiriamąjį plotą tarpukario laikotarpiu galima apibūdinti kaip tautiškai mišrią terpę (1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Marijampolės apskrityje be lietuvių (87,92 %), gyveno 3,42 % vokiečių, 1,31 % lenkų ir kt. (dėl šių duomenų dar žr. Subačius 2009: 228)), spėjamas su hidrografija sietinas terminas galėtų priklausyti skolinėjimui leksikai.

⁵⁸ Dėl vandenų vardų pseudomotyvatorių, sietinų su pinigais, rusų toponimijoje žr. Березович 2010: 200–201.

⁵⁹ Rusų toponimijos tyrimuose pateikiama analogiška vandenų vardų motyvacijos interpretacija (plačiau žr. ten pat).

⁶⁰ Dėl pastarojo balovardžio motyvacijos dar žr. Sviderskienė 2016: 253.

⁶¹ Žr. <http://lkiis.lki.lt/palyginimu;sessionId=7A915DD336B6718C1189DBE0D03396F9> [žiūrėta 2017-09-04].

⁶² Dar plg. tiriamame plote užfiksuotą pasakymą *Reikia išpjauti kalavijus iš balaitės* (Šil).

dėl menkumo vadinamais vieversiais, apaugusi bala. Reikšmės paaikškinimas atskleidžia vandenvardžio raiškos *Vėversiuo balaitė* neatitikimą⁶³. Šios formos atsiradimą gyvojoje kalboje nulėmė baltų kalbose gyvo vardo kilmininko, kuriuo gali būti pasakomas kiekvienas vietos vardas⁶⁴, aplinkybė. Kaip parodė atlikta detali pastarojo helonimo motyvacijos analizė, realiai reprezentuojamą vardo turinį atitinka priesagos vedinys **Vėversiuokas** b. Lbv. Dėl semantikos palyginimui pasitelkus kitame areale užfiksuotą priesaginį žemėvardį *Vieversytė* ž. Gdž⁶⁵, patvirtinama gyvojoje kalboje galėjusios funkcionuoti vandenvardžio lyties *Vėversiuokas* galimybė ir išryškinama vardo, kaip ženklo, formos ir turinio vienovė.

2.3. Tiriamame plote užfiksuotas dar vienas įvardijimas, keliantis abejonių, interpretuojant jo motyvaciją – **Káulinis raistas** b. Šil. Remiantis informantų liudijimais, užfiksuotais Mikališkio girininkijos anketoje, *bala*, *apsupta sausumos*, galima manyti, kad hidroobjektas greičiausiai buvo nedidelės apimties, taigi įvardytojas, remdamasis rega, jį galėjo identifikuoti supančios mikroaplinkos atžvilgiu⁶⁶. Siekiant argumentuotai paaikškinti, koks vietos požymis lėmė šį įvardijimą, atsakymo ieškota ir kitų arealų iš gyvosios kalbos užrašytoje toponiminėje medžiagoje. Rastas Panevėžio aps. Krekenavos vls. Stukų k. anketoje užfiksuotas balovardis *Káulinė* b. Krkn. Anketos „Žemės paviršiaus rūšis, išvaizda, kokybė“ skiltyje rašoma: *kelnuota bala prie Stukų miško*. Daugiau [...] (neįskaitomas žodis) **pailga**. Iš pateiktos informacijos galima spręsti, kad šis hidroobjektas buvo nominuotas dėl formos⁶⁷. Taigi spėjamai galima manyti, kad ir tiriamojo ploto hidroobjektas taip pat galėjo būti nominuotas dėl formos (dar plg. tiriamame plote užfiksuotą priesaginį balovardį *Káulinė* b. KzR⁶⁸).

Žodžių formų semantinės asociacijos pamatu gyvojoje kalboje galėjo atsirasti siejimų su tose vietose randamais kaulais. Pavyzdžiui, minėtos Stukų k. anketos „Pastabų“ skiltyje rašoma, kad *seniau toj baloj nudvėsusius ar papjautus arklus užkasdavo*.

⁶³ Atkreiptinas dėmesys ir į mažybinę sudėtinio vietos vardo pirmojo dėmens formą.

⁶⁴ Dar žr. Savukynas 1963: 235.

⁶⁵ VK duomenimis, vv. užrašytas Kėdainių aps. Gudžiūnų vls. Pilėnų dv. anketoje (1936 m.).

⁶⁶ Straipsnio autorė dėkoja slaptajam recenzentui už pastabą, kad bala 'vieta, apsupta sausumos' yra bet kuriuo atveju – vandeningą vietą visada supa sausuma. Be to, ir už vandenvardžio motyvacijos interpretaciją „neatmestina galimybė kad *Káulinis raistas* yra vieta, kurioje randama kaulų“.

⁶⁷ Dar plg. VK užfiksuotus žemėvardžius: *Kiškiakaulis* dr. Rim (1966 m. užrašė kalbininkas K. Eigmėnas), *Nugarkaulis* kln. Mlt (1935 m. *Žemės vardų* anketa), kurie greičiausiai taip pat buvo nominuoti dėl topoobjekto formos.

⁶⁸ Runkių girininkijos anketoje papildomos informacijos neužfiksuota.

2.4. Ne visai aiškūs veiksniai, inspiravę dar vieno vandenvardžio atsiradimą: ***Samanyno raistas*** rst. Brb: lie. *samanynas* ‘samanų priaugusi vieta’, dėl semantikos plg. kitus sandūros būdu padarytus vandenvardžius, užfiksuotus tiriamame areale: *Samanynraistis* rst. Dg, *Samanynpelkė* plk. Smln (dėl jų žr. VK). Tiksliai pasakyti, ar šlapios vietos buvo nominuotos dėl lokaliai susisiekiančios vietos, kurioje buvo priaugę tam tikros rūšies augalų, t. y. samanų, ar raisto užimama vieta ir buvo ta, samanų priaugusi, vieta, samanynas (*Samanynas* rst. Brb ?), vertinant iš šių dienų pozicijų, sunku. Turimi duomenys liudija galimos ir vienos, ir kitos vandenvardžio motyvacijos interpretacijos naudai. LKŽe duomenimis, iš gyvosios kalbos tiriamame areale užfiksuotas apeliatyvo *samanynas* vartosenos atvejis *Tam paraisty vieni samanynai* [...] (Pv) liudytų, kad samanyno buvimo vieta nurodoma raisto atžvilgiu (*paraisty*), taigi ir raisto buvimo vieta **greičiausiai galėtų būti identifikuojama samanyno atžvilgiu**. Tačiau iš gyvosios kalbos tiriamame areale užfiksuoti hidroobjektų įvardijimai *Samanynas* plk. Lp (1975 m.); rst. Šlvn (1988 m.), rst. Ktv (1986 m.)⁶⁹ liudija raistavardžio *Samanynas* buvimo galimybę.

3. IŠVADOS

3.1. Nustatyta, kad tirtame plote vyrauja sudėtiniai įvardijimai, reiškiantys hidroobjekto padėtį, vietą erdvėje – 30 vnt. (40 proc.). Nominuojama orientuojantis į lokaliai susisiekiančius topoobjektus: vandenvardžius, gyvenamąsias vietas, ypač *žemėvardžius*₉; pastatus (daržines, gonkus, kukneles, lieptus), medį (ąžuolą) ir į kitas žemės paviršiaus vietas (kamšą, lūgą, pušyną ir kt.). Įvardijimas pagal hidroobjektų išsidėstymą vienas kito atžvilgiu užfiksuotas vienas (*Retos balaitės* b. Brb). Tai leidžia teigti, kad didesnė dalis sudėjimo būdu padaromų helonimų individo sąmonėje yra supančios topografinės, geografinės, kultūrinės realybės atspindys.

Tirtų hidroobjektų ypatybes reiškia 26 helonimai (36 proc.). Įvardijant labiausiai detalizuojamas hidroobjekto *dugno paviršius*₃ (*dugno paviršiaus kokybė* (šlynės), jo *fizinės ypatybės* (klampumas), nutolimas, *ėjimas nuo paviršiaus žemyn* (gilumas)) ir *hidroobjekto vandens kiekis*₅ (hidroobjekto *vandens gausumas*₃ bei jo *nebuvimas*₂). Įvardijama ir pagal kitas hidroobjektų ypatybes: *pagal būdingą vietos ypatybę*₄, pagal *augalus*₄ ir *gyvūnus* (paukščius)₄, pagal tai, *ko yra / randa ma* šlapiose vietose₂, pagal hidroobjekto *gabaritiškumą* ir pan. Tai parodo, kas

⁶⁹ Informanto liudijimu, labai gilus, apaugęs krūmais, tiesiog prieiti sunku. Viduryje raisto auga samanos.

labiausiai pritraukia įvardytojo dėmesį padarant sudėjimo būdu vandenų vardus tiriamame plote.

Įvardijimų pagal santykį su asmeniu fiksuojama 17 (24 proc.). Absoliučią daugumą sudaro nuosavybės santykius reiškiantys įvardijimai. Nominacijos atsirama pasirinkti asmenvardžiai atspindi mišrią tiriamojo ploto tautinę terpę. Pasitaikė ir vandenvardžio formoje *Gidžiūno balaitė* (Krosnos vls.) užfiksuotas mūsų dienų nepasiekęs asmenvardis **Gidžiūnas*, išlikęs Krosnos parapijos Krosnos bažnytinėje knygoje *Katarzyna Gidžunas* (1873 m.).

Sudėtinių (kaip ir sudurtinių) helonimų analizė leidžia atsargiai konstatuoti pastebėtą aktyvesnę antroponimų panaudojimą helonimų nominacijos procese, nei upių ir ežerų nominacijos atvejais. Šio teiginio patvirtinimui ar paneigimui reikalingos išsamesnės savos (lietuvių) helonimijos studijos.

Pagal naudojimo(si) laiką nominuotas vienas hidroobjektas (*Malkakirčių bala* b. Ss).

3.2. Metaforiniai vandenvardžiai, nors ir fragmentiškai, bet skirtingai atskleidžia tirto ploto kalbinės bendruomenės atstovo hidroobjektų suvokimą. Toponominacijos procese įvardijant objekto, kaip vietos, *tikslinę* sritį, vartojamos skirtingos *ištakos* sritys: *pātapas*, *patāpas* (potvynis) – hidroobjekto vandens kiekiui žymėti (*Patapų balaitė* b. Krsn), *sidābras* – skaidriam hidroobjekto vandeniui žymėti (*Sidabriniai* b. Ldvn). Gyvojoje kalboje užfiksuota vandenvardžio forma *Sidabrinių balà* b. Ldvn galėjo susidaryti žodžių formų semantinės asociacijos pamatu (*sidabriniai* – sidabriniai pinigai, vertybės).

Vietų vardų „kūrėjo“ erdvinės visumos ir dalies suvokimą bei polinkį konkretizuoti iliustruoja tyrimo metu išryškėjusi mikrosistema *Lančková* (b. KzR) – *Lančkovės Kója* (pln. KzR).

Dėl tarpukario kaimo bendruomenės uždarumo, konservatyvumo, savos tapatybės sureikšminimo, regis, būta bandymų atgaivinti ir toponimijoje įtvirtinti prisiminimus apie tautos praeitį. Šie bandymai „nusėdo“ jos vienetuose *Liogerio balos* b. Ss, *Razbaininkų plynaitė* b. KzR (pseudomotyvatoriai *liogerys*, *razbaininkas*), tokiu būdu atskleisdami etninės bendruomenės kultūrinius prioritetus.

Helonimų *Vėversiuikas* b. Lbv (patikslinta vv. lytis iš *Vėversiuiko balaitė* b. Lbv) ir *Velnių balaitė* b. Brb motyvacija paremta įvardijančių realiųjų (paukščio, mitinės būtybės) vertinamųjų požymių perkėlimu šalia hidroobjekto augusių augalų ir hidroobjekto vertinimui (iš)reikšti. *Vėversys* (= *vieversys*) reprezentuoja *menkumą*, *velniai* – *nenaudingumą žmogiškosioms reikmėms*. Pastarasis vertinimas paremtas etnosąmonės stereotipų. Abu hidroobjektų įvardijimai informatyvūs etnokultūriniu požiūriu.

Pastebėtoji etnokultūrinės informacijos įtvirtinimo vietų varduose ypatybė skatina tolesnes toponominacijos studijas, atskleidžiančias vietų varduose sukaupią tautinių (kultūrinių) požymių inventorių, išryškinančių vienos ar kitos

vietos ypatybės tipiškiausius reiškėjus (reprezentantus). Kadangi paaiškinant vandenvardžių (kaip ir kitų vietovardžių) motyvaciją, atsiskleidžia ir vertinamosios įvardytojo intencijos, gauti lietuvių onomastikono tyrimų rezultatai galėtų būti įtraukti į kalbos aksiologijos tyrimų lauką.

OBJEKTŲ NUORODŲ IR KITI SUTRUMPINIMAI

ank. – anketa	mš. – miškas
aps – apskritis	plk. – pelkė, pelkėta vieta
avd. – asmenvardis	prk. – perkeltine reikšme
b. – bala	pv. – pieva
db. – dauba	pvd. – pavardė
dv. – dvaras	rst. – raistas
gir. – girininkija	s. – sala
int. – intakas	vls. – valsčius
kl. – kelias	vv. – vietovardis
kln. – kalnas	ž. – žemė
klv. – kalva	

LOKALIZACIJOS NUORODŲ SUTRUMPINIMAI

Auk – Aukštadvaris (Aukštadvarys) (Trakų r.)	Lp – Léipalingis (Druskininkų sav. ter.)
Brb – Balbiėriškis (Priėnų r.)	Mrj – Marijampolė
Dg – Daūgai (Alytaūs r.)	Pkn – Pakúonis (Priėnų r.)
Gdl – Gudėliai (Marijampolės sav. ter.)	Plv – Pìlviškiai (Vilkaviškio r.)
Gdž – Gudžiūnai (Kėdaiėnių r.)	Prn – Priėnai
Igl – Igliškėliai (Marijampolės sav. ter.)	Pv – Pivašiūnai (Alytaūs r.)
Klvr – Kalvarijà (Marijampolės sav. ter.)	Slnt – Salantaĩ (Kretingės r.)
Ktv – Kietāviškės (Kaišiadorių r.)	Smln – Smaliniėnkai (Jurbarko r.)
KzR – Kazlų Rūdà	Ss – Sasnavà (Marijampolės sav. ter.)
Lbv – Liubāvas (Kalvarijos sav. ter.)	Sug – Sugiėėčiai (Molėtų r.)
Ldvn – Liudvināvas (Marijampolės sav. ter.)	Šil – Šilavotas (Priėnų r.)
	Šlvn – Šlavanėtai (Lazdių r.)
	Vv – Veiveriaĩ (Priėnų r.)

ŠALTINIAI

ATSŽ II – *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas 2*, parengė Z. No-reika, V. Stravinskas. Vilnius: Mintis, 1976.

Gottschald Max 1954: *Deutsche Namenkunde*. Berlin: Verlag Walter de Gruyter u. Co.

IAK – *Istorinių asmenvardžių kartoteka*, Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro fondas.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas 1–20, 1941–2002*, elektroninis variantas (antras elektroninis leidimas), red. kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.

LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas 1–2*, autoriai: V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė, A. Vanagas, atsak. red. A. Vanagas. Vilnius: Mokslas, 1985–1989.

LUEV – *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, atsak. red. E. Grinaveckienė. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.

LVŽ I – *Lietuvos vietovardžių žodynas 1*, red. kolegija: L. Balode, V. Blažek, G. Blažienė, V. Kardelis, A. Ragauskaitė, S. Temčinas, J. Udolph. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008.

LVŽ II – *Lietuvos vietovardžių žodynas 2*, autoriai: L. Bilkis, G. Blažienė, M. Norkaitienė, A. Ragauskaitė, M. Razmukaitė, D. Sviderskienė, atsak. red. L. Bilkis. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2014.

SNP – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych 1–10*. Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1992–1994.

VK – *Vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka*. Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro fondas.

LITERATŪRA

Būgienė Lina 1999: Mitinis vandens įprasminimas Lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. – *Tautosakos darbai* 11(18), 13–85.

Čepienė Nijolė 2006: *Lietuvių kalbos germanizmai ir jų fonetinės ypatybės*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Gudavičius Aloyzas 2007: *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Gudavičius Aloyzas 2009: *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Gritėnienė Aurelija 2006: *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

- Jakaitienė Evalda 2010: *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jasiūnaitė Birutė 2007: „Velnio kėdė“ (mitologinių personažų aplinka frazeologijoje: namai, sodyba, bažnyčia). – *Baltistica* 42(1), 89–115.
- Lubienė Jūratė 2015: *Lietuvių kalbos mikonimai: nominacija ir motyvacija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Marcinkevičienė Rūta 2011: *Žodžio reikšmė. Žodynai ir tekstynai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Mataitytė Inga 2013: 1863 metų sukilimas ir sukilėliai kalboje. – *Gimtoji kalba* 4, 4–11.
- Razmukaitė Marija 2003: Būdvardžio *aukštas*, *aukštà* įvardžiuotinės formos vietovardžiuose. – *Kalbos kultūra* 76, 63–66.
- Razmukaitė Marija 2003b: Sudėtiniai Lietuvos oikonimai. – *Baltu filologija* 12(2), 63–80.
- Savukynas Bronys 1963: Kilmininkiniai lietuvių vietovardžiai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 6, 235–246.
- Savukynas Bronys 1966: К проблеме западнобалтийского субстрата в югозападной Литве. – *Baltistica* 1(2), 165–176.
- Savukynas Bronys 1971: Kaip padaryti vandenų vardai. – *Pergalė* 12, 166–169.
- Subačius Kęstutis 2009: *Marijampolės miestas. Priešistorė, miesto ištakos, istorija, mintys, kūrėjai*. Marijampolė: Piko valanda.
- Sviderskienė Dalia 2005: Marijampolės apskrities Marijampolės valsčiaus vietovardžių darybos ir kilmės polinkiai. – *Acta Linguistica Lithuanica* 52, 91–118.
- Sviderskienė Dalia 2014: Dėl Marijampolės apskrities žemėvardžių semantinės motyvacijos (kvalifikavimo ir klasifikavimo problema). – *Tarptautinės mokslinės konferencijos „Onomastikos dabartis: inovacijos ir tradicijos“ tezės 2014 m. lapkričio 20–21 d.*, Vilnius. Prieiga per internetą http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Instituto_darbai/Konferencijos/onomastikos_dabartis_tezes.pdf (žiūrėta 2015-08-14).
- Sviderskienė Dalia 2015: Dėl pragmatinės lingvistinės vietovardžių analizės (remiantis Marijampolės apskrities vietovardžiais). – *Acta Linguistica Lithuanica* 73, 166–199.
- Sviderskienė Dalia 2016: Sudurtinių Marijampolės apskrities helonimų motyvacija. – *Acta Linguistica Lithuanica* 75, 243–273.
- Urbutis Vincas 1978: *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslas.
- Vanagas Aleksandras 1970: *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis.

- Vanagas Aleksandras 1981: Lietuvių hidronimų semantika. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 21, 4–153.
- Vanagas Aleksandras 1989: Recenzija: Мурзаев Э. М. *Словарь народных географических терминов*. Москва: Мысль, 1984, 654 с. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 28, 212–214.
- Vanagas Aleksandras 1973: *Vietovardžiai*. – Kaip rinkti liaudies kalbos duomenis (Metodiniai patarimai). Vilnius: Raidė, 6–9.
- Vanagas Aleksandras 1999: Hidronimai. – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 239–242.
- Березович Е. Л. 1997: О специфике топонимической версии этнокультурной информации. – *Известия Уральского государственного университета. Гуманитарные науки* 7, 90–106.
- Березович Е. Л. 1998: Семантическая типология русских топонимов: проблемы, возможности, перспективы. – *Ономастика и диалектная лексика* 2, 129–148.
- Березович Е. Л. 2010: *Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Мифопоэтический образ пространства*. Москва: КомКнига.
- Березович Е. Л., Кучко В. С., Сурикова О. Д. 2015: Топонимическое предание и исторический факт (на материале преданий о разбойниках восточного Вологодско-Костромского пограничья). – *Вопросы ономастики* 1(18), 108–133.
- Березович Е. Л., Макарова, А. А., Муллонен, И. И. 2015: „Демонологические“ названия в русской и субстратной топонимии Русского Севера и Карелии (на материале основ черт- и hiisi-). – *Linguistica* 55, 187–206.
- Блинова О. И. 2007. *Мотивология и её аспекты*. Томск: Издательство Томского университета.
- Голев Н. Д. 1972: О принципах номинации и методе их исследования. Prieiga per internetą <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z66.html> (žiūrėta 2017-08-19).
- Гулиева Л. Г. 2009: Топонимия и фоновая информация. – *Этнолингвистика. Ономастика. Этимология: материалы междунар. науч. конф.* Екатеринбург, 8–12 сентября 2009 г., под ред. Е. Л. Березович, 70–73.
- Кубрякова Е. С. 2004: *Язык и значение*. Москва: Языки славянской культуры.
- Кубрякова Е. С. 2012: *Теория номинации и словообразование*. Москва: Либроком.
- Суперанская А. В. 2009: *Ономастика начала XXI века*. Москва: Институт языкознания.

ТМОИ – Теория и методика ономастических исследований, А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская, А. Х. Султанов, отв. ред. А. П. Непокупный. Москва: Наука, 1986.

Motivation of Composite Helonyms of Marijampolė County

SUMMARY

As a continuity of the analysis of toponymization of hydronyms from a single administrative unit (Marijampolė County) recorded in the interwar period, the article provides an in-depth analysis of the motivation of helonyms formed by means of compositing. After the available division of compound toponyms into genitive and qualifying toponyms (according to Vanagas) was corrected by dividing them into compound toponyms in agreement and in non-agreement (according to Savukynas), the latter were evaluated in a complex manner: from a derivational and semantic perspective, taking into account the background information of the period in question and referring to additional data of the interwar questionnaires recording the factors of nomination and the outcomes of the communicative activity of linguistic community members which helped to find out the actually represented content of hydronyms and pseudomotivation.

The analysis showed the uneven structure of composite hydronyms and different syntactic connections between the components of a binary nomination; in the process of nomination the lexical inventory reflects the direction of thought of a linguistic community member in a certain ethnic field in the selection of the feature of motivation and communicative intentions. All that is closely linked to the name-giver's reality, his/her knowledge and awareness as well as ethnic (national) consciousness.

The research determined the tendencies of nomination of compound helonyms (1). The area in question is dominated by the nominations expressing the position of the hydroobject, its place in space (40 per cent). The objects are nominated with a focus on the locally connecting land names and other places and buildings located on the land surface. It shows that the helonyms formed by means of compositing are a reflection of the surrounding topographical, geographical and cultural reality in the individual's consciousness.

The peculiarities of hydroobjects are expressed by 36 per cent of hydronyms. The hydroobject's *bottom surface* (its *quality* (clay-covered area), *physical properties* (viscosity), *remoteness*, *going from the surface downwards* (depth) and *the amount of water in the hydroobject* (*plenty of water* and its *absence*) are most commonly reflected in nominations. Hydroobjects are also named for other properties: *plants*, *animals* (birds), for *what is (found)* in wet places, the *voluminosity* of the hydroobject, etc. It shows what draws the name-giver's attention in compounding the hydronyms in the area in question.

The nominations based on the relationship with a person account for 24 per cent. They are prevailed by the nominations expressing the relations of ownership. The personal names on which the nomination is based reflect the mixed ethnic environment in the area under analysis.

(2) Metaphorical hydronyms reveal how a linguistic community member in this area perceives the *small* hydroobjects. When designating the target domain of the hydroobject as a place, different source domains are selected in the process of nomination: *pātāpas*, *patāpas* (flood) – to denote the amount of water in the hydroobject (*Patapų balaitė* b. Krsn); *sidābras* – to denote the hydroobject's transparent water (*Sidabriniai* b. Ldvn). The hydronym form *Sidabrinių balà* b. Ldvn recorded in the living language could have originated on the basis of the semantic association of word forms (*sidabriniai* – silver money, valuables). (3) The name-giver's conception of the spatial whole and part and the tendency to concretise is illustrated by the microsystem which became apparent in the research *Lančkavà* (b. KzR) – *Lančkavos Kója* (pln. KzR). (4) The ethnic community's cultural priorities reveal in the attempts to revive and consolidate the memories of the past of the nation which are established in the form of the pseudomotivators *liogeris* and *razbaininkas* in such units of own toponymy as *Liogerio balos* b. Ss and *Razbaininkų plynaitė* b. KzR. (5) The nominations *Vėversiuokas* b. Lbv (the place-name form is modified from *Vėversiuoko balaitė*) and *Velnių balaitė* b. Brb are informative in ethnic-cultural terms. Their motivation is based on the transfer of the evaluative features of the nominating realia (*bird*, *mythical creature*) to express the evaluation of the plants growing next to the hydroobject (*calamus*) and the hydroobject itself. *Vėversys* (= *vieversys*, 'lark') represents *smallness*; *velnias* (*velniai*, 'devil') represents *uselessness for human needs*. The latter evaluation is based on the stereotypes of ethnic consciousness.

The analysis of the motivation of compound helonyms revealed that the onyms in question are not only a reflection of the surrounding geographical and topographical reality in the individual's consciousness. They also reflect the cultural priorities and axiological indicators of the ethnic community.

Įteikta 2017 m. spalio 3 d.

DALIA SVIDERSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT–10308 Vilnius, Lietuva

dalia.sviderskiene@lki.lt